

DOMNIA – O INSTITUȚIE CENTRALĂ A STATULUI MEDIEVAL

Angela POPOVICI,
dr. științe istorice

SUMMARY

The reign, as the central state institution, appropriated and exerted throughout the centuries a series of basic and essential duties, that determined the evolution and the organization of the state. As chief of the state, the lord exerted prerogatives such as political-administrative, legislative, judicial and military ones. The lord took decisions regarding: a) the administrative-territorial division of the country; b) the appointment of civil servants; c) the tax collection; d) the monetary issue; e) the exercise of his trusteeship over the church; f) the promotion of international affairs, by signing alliance or commercial treaties by declaring war or by signing a peace treaty.

Condițiile social-economice, demografice și politice existente în secolul al XIV-lea au determinat formarea statului independent Țara Moldovei. Această nouă structură politico-teritorială s-a constituit prin gruparea micilor formațiuni politice în jurul voievodului întemeietor care a luat titlul de domn. Concomitent cu întemeierea Țării Moldovei apare domnia ca instituție centrală a statului. Titlatura de „domn” (din latină „dominus” - stăpân) a fost anterioară formulei „voievod”, care desemna un conducător militar. Documentele epocii subliniază în conformitate cu viziunea feudală că titlul de „domn” semnifică independență, poziția unui șef de stat care nu recunoaște o autoritate superioară.

S-a păstrat tradiția cronicărească a domnilor autocrați de drept divin, care la început ar fi exercitat mai mult o

căpitanie, adică un voievodat întru cele militare și ale războiului. Când noul termen de domn s-a suprapus celui de voievod, acesta ombogățit și revalorizat a luat o nouă accepțiune¹. Curând după întemeiere, la 1401 oșii face apariția și Mitropolia Țării Moldovei, care a contribuit la integrarea țării în stat ca țară creștină ortodoxă în ierarhia bizantină și după expresia lui N. Iorga a însemnat intrarea lui în conștiința politică a Europei.

Legăturile de vasalitate stabilite la început cu puternicii vecini, regatul polon și Ungaria au fost echivalente unei alianțe între egali, chiar dacă trebuiau să respecte schemele și limbajul unei ierarhii formale. La data când se formau statele feudale în sud-estul Europei, feudalismul devenise de secole în Europa un sistem general pe plan economic, social și instituțional. Modelul bizantin a avut o influență decisivă asupra

statornicirii elementelor instituționale la nordul Dunării, oferind o experiență milenară de existență și funcționalitate a instituțiilor statului.

On acea epocă, autohtonii de la nordul Dunării pășind spre organizarea lor politică, nu puteau institui un proiect cu totul inedit de societate europeană. Dar ei au ales calea care le permitea să fie contemporani propriei lor epoci². Originalitatea a rezultat din sinteza modelului politico-instituțional bizantin care a fost adaptat la nevoile locale, fără a exclude unele elemente tradiționale, autohtone și anumite influențe, puțin semnificative, din partea altor state.

Domnia a folosit precedentul bizantin on mai multe elemente ale structurii sale, așa ca titulatura domnului, puterea absolută, concepția teocratică asupra puterii domnești, asocierea la domnie, doctrina virtuților imperiale. Șeful statului a luat titlul de domn care desemna stăponirea absolută a țării, dar a păstrat și titlul de voievod care amintea de originea militară a puterii.

Domnul era „stăponul țării” on sens teritorial, concomitent și unificatorul ei, Roman I intitulându-se singur-stăponitor „de la munte până la Mare”. Este certă existența legăturii dintre afirmarea independenței politice a Țării Moldovei și apariția on actele de cancelarie a titulaturii „singur-stăponitor”. Domnul exercita o putere care se pretindea că vine de la Dumnezeu. Clauza „domn din mila lui Dumnezeu” o onțolnim la 1384 on titulatura lui Petru I Mușatinul. Onvestitura laică era onsoțită și de una mistică: ungerea cu mir de către mitropolitul țării, onsoțită de rugăciunea de oncoronare a împăraților bizantini.

Clauza „domn din mila lui Dumnezeu” a fost păstrată consecvent până on secolul al XIX-lea, chiar și on cele mai dificile perioade ale dominației otomane. Puterea politică declarată solemn și fundamental on titulatura domniei, că vine de la Dumnezeu excludea o altă sursă de tipul suzeranității. Astfel, prin declararea de către Roman I a calității sale de singur stăponitor „din mila lui Dumnezeu” se onregistra dublul proces, teritorial și instituțional, de afirmare a independenței Moldovei³.

La onscăunare domnul se oncorona. Coroana a dublat primirea puterii de la Dumnezeu. Către sforșitul secolului al XVI-lea coroana a fost onlocuită cu cuca, dar ceremonia oncoronării după ritualul bizantin s-a păstrat până on secolul al XIX-lea. Dimitrie Cantemir nota o particularitate a vechii ceremonii de oncoronare și anume așezarea coroanei pe capul domnului de către marele spătar. Există ipoteza că această participare a spătarului la oncoronare ar fi un vestigiu al rolului armatei sau mai exact al voinicilor și vitejilor on alegerea voievodului⁴. Ceremonia oncoronării includea un șir de onsemne ale căror origine este foarte veche. Astfel, sceptrul a fost oncă on perioada homerică un onsemn de judecată. La bizantini sceptrul la oncoronare desemnează steagul, simbol al puterii militare. Ontr-o primă etapă și on Moldova apare steagul de oncoronare, purtând și numele de sceptru. On secolul al XVI-lea exista și un buzdugan care nu este decot sceptrul judecătoresc (căci cu el domnul pedepsea legal chiar pe boierii cei mari) și militar. Coroana materializa puterea militară a domniei devenind simbolul originii divine a puterii domnești, deci a

independenței ei. Confirmarea turcească și prezența unui reprezentant otoman la oncoronare nu prejudiciau complet fondul vechi al oncoronării creștine. Este evident cot de puternic și direct era impactul realităților etnice și politice asupra structurilor instituționale ale oncoronării cu oncărcătura lor ideologică și cot de directă și de eficace era acțiunea acestor structuri on rolul pe care erau chemate să-l joace on viața socială, politică și religioasă⁵.

Puterea domnului era absolută, deoarece nu exista un organ de control care ar limita-o. Totodată ea nu era despotică, fiind mărginită de normele obiceiului pământului și de pravile, iar din secolul al XVI-lea limitată on unele privințe și de suzeranitatea otomană.

Succesiunea tronului se realiza conform principiului electiv-ereditar, cu toate că la corma Țării Moldovei s-a aflat dinastia Mușatinilor (ponă la sforșitul secolului al XVI-lea), care a optat pentru principiul ereditar. Conform principiului mixt electiv-ereditar, domnii erau aleși pe viață de boieri și de țară dintre fiii sau frații domnului. Se remarcă cercul larg al rudelor cu vocație succesorală, nu numai pe linie directă, succesorală, ci și colaterală, avond drepturi la tronul țării atot fiii legitimi, cot și cei naturali⁶. Gr. Ureche definea on cronica sa astfel princip-iul eredității: „pe obiceiul țării nu se cădiia, altuia domnia fără carile nu va fi sămonță de domn” sau „os de domn”⁷. Prin alegere se hotăra care dintre cei cu vocație succesorală la domnie avea să devină domn. Alegerea se făcea pe viață. Integritatea fizică era o condiție inerentă pentru a accede la domnie. Din acest motiv, pretendenții la domnie onvinși

erau, de obicei, crestați la nas.

Procedura alegerii se realiza prin ceremonia onvestiturii și a oncoronării. Onvestitura consta din alegerea făcută de „boierii și țara” sau „episcopii, boierii și toată curtea”⁸. Ea avea concomitent și semnificația prestării jurământului de credință de către stările feudale față de noul domn. Astfel, sistemul electiv-ereditar a devenit unul tradițional ombinond două condiții esențiale pentru a deveni domn: ereditatea și alegerea. Totodată, sistemul electiv-ereditar cu cercul larg de rude care aveau dreptul de a accede la domnie și dreptul stărilor de a alege pe oricare din aceste rude nu poate fi calificat ca o anarhie și lipsa unor criterii și reguli stabilite.

Succesiunea unui frate, văr, fiu natural cu personalitate proeminentă, cu calități pozitive recunoscute de contemporani era o soluție mai bună decot venirea la tron a unor fii minori sau lipsiți de experiență. Aceștia oși păstrau vocația succesorală și, ulterior, mulți au devenit domni⁹.

Sistemul electiv-ereditar a fost considerat de către stările sociale din Moldova on tot timpul evului mediu ca fiind „legiuit”, căci ontrunea adeziunea domnilor, a boierilor și a maselor. Pretendenții la domnie care nu se trăgeau dintr-o familie domnească, nu erau „os de domn” sau „sămonță de domn”, adesea pretindeau o filiație falsă. Contemporanii consemnau aceste falsuri prin expresii de genul „un Ștefan pe poreclă Mbzga... de s-au făcut os de domn”; „Despot-Vodă s-au făcut fecior de domn” și „au apucat nume de domnie”; „Ioan Potcoavă... și-au scos nume de domnie”¹⁰.

Unul din marile neajunsuri ale

sistemului electiv-ereditar a fost cercul larg al persoanelor ondreptățite să aspire la domnie. Diferiți pretendenți la tronul țării au acționat violent pentru dobândirea domniei. On jurul lor s-au grupat fracțiuni boierești, acțiunile cărora au destabilizat situația internă și au prejudiciat sistemul tradițional. Cei victorioși au impus adunării să-i aleagă după vechiul ceremonial, iar onvinșii care au supraviețuit au fost nevoiți să părăsească țara. On exil ei cereau ajutor armat din partea țărilor străine și ontrețineau on țară agitații on vederea răsturnării domnului existent¹¹.

Principiul electiv-ereditar nu a mai fost respectat din secolul al XVI-lea, cond marii boieri au căpătat acces la tron. Tradiția alegerii pe viață a domnilor a fost anulată de turci on secolul al XVI-lea cond domnii urmau să fie ontăriți de Poartă la trei ani, iar din secolul al XVII-lea on fiecare an. Din secolul al XVII-lea se stabilește regula că boierii puteau alege domn dintre donșii pe oricare. Totuși, principiul alegerii domnului, deși deteriorat s-a menținut până on secolul XVIII-lea.

Unul din elementele structurii instituției domniei cu rădăcini on tradiția bizantină a fost asocierea la domnie a fiului sau fratelui domnului. Prin acest procedeu domnitorii oși desemnau succesorul la tron, pentru a evita alegerea și confruntările violente. Practica respectivă a fost utilizată on Moldova până on secolul al XV-lea, cond a onceput să decadă.

Domnul dispunea de autoritatea supremă on stat și prerogativele sale cuprindeau toate sectoarele vieții de stat. Domnul avea atribuții legislative, politice, militare, executive,

judecătorești, financiare, bisericești. Dimitrie Cantemir consemna on „Descrierea Moldovei” prerogativele domnilor: „puterea de a oncepe războiu și a face pace, a lega alianțe și a trimite soli... pe la stăponirile de prin prejur... A pune pravile, a pedepsi pe supușii lor, a face boiari sau a le lua boieria, a arunca biruri, oncă și a pune arhierii”¹².

Domnul era comandantul suprem al armatei. On virtutea acestui fapt comandantii și oștenii depuneau jurămont de credință către domn la onscăunarea acestuia și onaintea oricărei expediții militare. Cu toate că din a doua jumătate a secolului al XVII-lea armata oși pierde onsemnătatea, domnul și-a păstrat calitatea de comandant suprem cu dreptul de a numi conducătorii militari on persoana spătarului, hatmanului și a mobiliza oastea țării.

Domnul promova politica externă și reprezenta țara on relațiile cu alte state cu dreptul de a oncheia tratate, de a declara război și a oncheia pace, de a primi și trimite soli. La oncheierea tratatelor domnul consulta sfatul domnesc. On secolele XIV-XV cond depunea omagiu de vasalitate față de un suveran străin, domnul era onsoțit de boierii sfatului¹³. Chiar și după instaurarea dominației otomane, on secolul al XVI-lea, oncheind un tratat, domnul ol semna ompreună cu boierii din sfatul domnesc. La oncheierea unor tratate de alianță acestea erau garantate de către toți boierii membri ai sfatului. On relațiile cu turcii domnii consultau sfatul domnesc asupra oricărei noi orientări. Petru Aron, hotărond on 1456 să plătească turcilor tribut a consultat sfatul domnesc. După

accentuarea dominației otomane, turcii au limitat drastic prerogativele domnilor în domeniul politicii externe. Poarta nu a mai recunoscut domnilor dreptul de a promova o politică externă independentă. În pofida acestui fapt, domniile au continuat să încheie tratate politice și comerciale cu alte state. Ignorând interdicția otomanilor, domniile încheiau în secret tratate de alianță cu statele străine. În 1594 a fost încheiată o alianță între Moldova și Austria, iar în 1689 un tratat între Moldova și Austria. În 1711 un tratat de alianță a fost încheiat între Dimitrie Cantemir și Petru I, țarul Rusiei. Din secolul al XVI-lea turcii au recunoscut domnilor dreptul de a avea un agent permanent la Istanbul, pe lângă curtea sultanului. Acesta reprezenta domnul Moldovei și față de ambasadorii străini din capitala otomană. Acest agent, numit capuchehaie era decapitat de turci în caz de răzvrătire a domnului.

Domnul era unicul legiuitor, întruparea terestră a „voinței lui Dumnezeu”. Prerogativa legiuitoare a domnilor nu a fost contestată de turci, care au respectat această calitate a domnitorilor. Atribuțiile legiuitoare ale domnilor au fost exercitate prin emiterea hrisoavelor, așezămintelor etc. Prerogativele legislative erau realizate de domn după consultarea cu sfatul domnesc sau chiar cu adunarea stărilor¹⁴.

Atribuțiile judecătorești ale domnului oși aveau originea atot în tradiția bizantină, tot și în perioada anterioară întemeierii statului, când voievozii aveau dreptul de judecată. Concepția teocratică asupra domniei și a prerogativelor sale de judecată a fost formulată

de Neagoe Basarab: „Domnul carele va judeca pe drept, acela-i domn adevărat și unsul lui Dumnezeu”¹⁵. Conform tradiției, domnul era judecătorul suprem în țară. El avea dreptul să judece în ultima instanță orice pricină, să pronunțe orice pedeapsă și să ierte pe orice vinovat, să dea instrucțiuni dregătorilor cum să judece. Domnul avea dreptul să judece atot pricinile civile, tot și cele penale, actele de trădare și delapidare: „Pricinile cele mari le hotărăște însuși domnul, iar cele mai mici le lasă asupra boiarilor și aceștia le cercetează pe la casele lor și le hotărăsc. Când ascunde vre un boiar bani domnești sau face vre o socoteală primejditoare împotriva domnului său, care de multe ori se și întreprinde după cugetele cele nestătornice ale moldovenilor, atunci pe unii ca aceia poate domnul să-i pedepsească cu moarte, fără de a se sfătui cu ceilalți boiari”¹⁶. Domnul judeca, de obicei, împreună cu sfatul domnesc: „când voiaște domnul să asculte însuși jaloarele și pricinile cele mari, atunci cheamă înainte sa ... pe poroșul și pe cel porot și dă voie la amândoi să spuie tot ce au... Și cercetându-și pricina, spune ontoiu mitropolitul gîndul său cu glas și după dînsul – ceilalți boiari judecători, fieștecărele precum socotește”¹⁷.

Atribuțiile judecătorești ale domnului nu au fost stingerite de suzeranitatea otomană care a respectat autonomia judiciară a domniei. Călătorul străin Petru Baksic, care a vizitat Moldova a consemnat acest fapt în scrierile sale: „Turcii nu se amestecă deloc în conducerea țării... domnul este liber.. să judece... să condamne la moarte chiar și pe boierii săi”¹⁸. Dom-

nul făcea dreptate după legile țării on numele său, nu al sultanului. Hotărârile sale nu puteau fi contestate la Poartă și nu aveau nevoie de vre-o ontărire din partea otomanilor.

Exercitând puterea executivă supremă on stat domnul avea dreptul de a lua orice măsuri pentru păstrarea ordinii interne. El numea și revoca marii dregători ai țării, dar și pe cei de la curte. Ordinele domniei elaborate on „cărți de poruncă”, „cărți de judecată”, „hrisoave” erau obligatorii pentru executare. Domnul avea dreptul de a acorda privilegii boierilor pentru serviciile aduse domniei. De asemenea, domnul ridica boierii on onalte dregătorii, acordându-le importante funcții on cadrul aparatului de stat.

Prerogativa financiară a domnilor consta on dreptul de a percepe dările,

stabilind volumul acestora, de a fixa contribuția la plata haraciului, de a onființa dări noi și a acorda scutiri de dări prin imunități. De obicei, această atribuție era aplicată după consultarea sfatului domnesc sau a adunării stărilor¹⁹. O prerogativă a oricărui șef de stat on epoca medievală era dreptul de a bate moneda. Domnii Moldovei au exercitat efectiv acest drept oncepond cu Petru I Mușatinul care a emis moneda de argint. După accentuarea dominației otomane, turcii nu au mai permis domnilor Moldovei emiterea propriei monede. Totuși, Despot Vodă a bătut monede de argint și de aur (1562-1563), iar Ion Vodă cel Viteaz (1573) și Eustratie Dabija (1666) au emis monede de aramă.

Domnul dispunea și de anumite prerogative on legătură cu biserica. El nu era șeful bisericii și nu intervenea on problemele de dogmă, on să avea puterea să legifereze ontr-o anumită

măsură și asupra vieții bisericești. După cum arăta Dimitrie Cantemir, domnul lăsa mitropolitului grija pentru cele duhovnicești și păstra pentru domnie „treburile din afară ale bisericii”²⁰. Domnia a reușit să creeze un drept de patronat asupra bisericii, reglementând, de acord cu reprezentanții ei, chiar organizarea bisericii și controlând tot aparatul bisericesc. Se consideră chiar că domnul avea dualitatea puterii laice și spirituale, aceasta din urmă fiind exercitată de acord cu biserica²¹. On exercitarea prerogativei sale domnul avea dreptul să decidă onființarea episcopioilor, mănăstirilor; să numească sau să revoce mitropolitul, episcopii, egumenii mănăstirilor, să reglementeze competența de judecată a organelor bisericești; să reglementeze activitatea cultelor străine aflate on țară. On exercitarea acestor atribuții domnul consulta sfatul domnesc, iar la numirea și revocarea ierarhilor bisericii domnii respectau dreptul canonic.

Rezumând, putem constata că, domnia ca instituție centrală a statului și-a onsușit și a exercitat de-a lungul secolelor o serie de atribuții esențiale, care au determinat organizarea și evoluția vieții statale. On calitatea sa de șef al statului domnul a exercitat prerogative de ordin politico-administrativ, legislativ, militar, judecătoresc. Domnul lua decizii referitor la ompărțirea administrativ-teritorială a țării, numirea dregătorilor, oncasarea dărilor, baterea monedei, exercita tutela

asupra bisericii, promova politica externă.

BIBLIOGRAFIE

¹ V.Al.Georgescu, Instituțiile statelor românești de-sine-stătătoare, on Constituirea statelor feudale românești, București, 1980, p. 217

² V.Al.Georgescu, Instituțiile statelor românești de-sine-stătătoare, on Constituirea statelor feudale românești, București, 1980, p. 219

³ Ș.Papacostea, La formation de la Valahie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie: une nouvelle source, on RRH, 17, 1978, p.389-407.

⁴ V.Al.Georgescu, Instituțiile statelor românești de-sine-stătătoare, on Consti-